

doi:10.5559/di.23.3.03

(TRO)JEDAN NAROD. BOŠNJACI, MUSLIMANI I HRVATI MUSLIMANI U HRVATSKOJ U POPISIMA STANOVNIŠTVA 2001. I 2011. GODINE

Nenad POKOS, Zlatko HASANBEGOVIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 314.9(497.5)"200/201":323.1

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. 7. 2014.

U Hrvatskoj je već na popisu stanovništva 1948. začel statistički fenomen "nacionalnog" rascjepa, tj. različitog izjašnjavanja nacionalne pripadnosti muslimanskoga stanovništva istoga etničkog podrijetla (Hrvati muslimani/neopredijeljeni muslimani). Ovaj će stariji statistički fenomen zbog prestanka popisivanja vjerske pripadnosti u jugoslavenskom razdoblju ostati prikriven, a ponovno će, i s novim obilježjima, izbiti na površinu u promijenjenim državno-pravnim okolnostima u hrvatskim popisima stanovništva 2001. i 2011. (Bošnjaci/Muslimani/Hrvati muslimani). U članku se objašnjava popisna i političko-nacionalna pozadina toga fenomena te se na temelju objavljenih i neobjavljenih statističkih izvora analiziraju demografska obilježja svake od triju skupina stanovništva u pravilu istoga etničkog podrijetla, ali različito iskazane nacionalne pripadnosti. Usporedna analiza promjena u nacionalnom izjašnjavanju i demografskim obilježjima između popisa 2001. i 2011. pokazuje postupno prerastanje "trojnoga" (Bošnjaci/Muslimani/Hrvati muslimani) u dvojno nacionalno izjašnjavanje (Bošnjaci/Hrvati muslimani), čija će perspektiva i demografske značajke ovisiti, osim o popisnoj metodologiji, i o kretanju integracijsko-asimilacijskih procesa te o budućem demografskom, migracijskom i državno-političkom razvitku u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koji se tek donekle nazire.

Ključne riječi: Muslimani, Bošnjaci, Hrvati muslimani, nacionalno izjašnjavanje, popis stanovništva

Nenad Pokos, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Nenad.Pokos@pilar.hr

UVOD

Državno-politički okvir iskazivanja nacionalne pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana u popisima od 1948. do 1991.

Državnim popisima na području današnje Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine do 1948. nije popisivana nacionalna pripadnost stanovništva. Donekle je jedina iznimka popis iz 1931. godine, koji prvi put uvodi i popisivanje "narodnosti", ali u skladu s tadašnjom državnom jugoslavenskom nacionalnom ideologijom tek kao odabir između "jugoslavenske" i "drugih" narodnosti, a što se odnosilo na nacionalne manjine koje nisu uvrštavane u okvir državnoga "jugoslavenskog naroda" (Konačni rezultati ..., 1954, str. XI). Popisna metodologija ograničena na utvrđivanje jezične i vjerske pripadnosti oslanjala se na činjenicu da je vjeroispovijed/konfesija u nekim slučajevima, posebice u Bosni i Hercegovini, u stvarnosti predstavljala ukorijenjenu i najpouzdaniju identitetsku razdjelnicu u osnovi istojezičnoga stanovništva. Takvim metodološkim pristupom državna je statistika ostajala i izvan utjecaja na problem konačnoga smjera nedovršenoga nacionalnog razvitka bosansko-hercegovačkih muslimana, prepuštenoga društvenoj evoluciji, te političkoj i kulturnoj akciji međusobno suprotstavljenih nacionalnih ideologija i njihovih nositelja, o čemu su i u predratnim tradicionalnim muslimanskim društvenim elitama u Bosni i Hercegovini postojala različita gledišta (Hadžijahić, 1974; Banac, 1988).

Preokret u dotadašnjoj popisnoj metodologiji i ulozi državne statistike nastupio je nakon 1945. i komunističkoga preuzimanja vlasti, kada državno-partijsko vodstvo postaje jedinim tumačem i arbitrom ukupnoga nacionalnog razvitka, posebice u pitanju oblika, sadržaja i smjera nacionalnog određenja bosansko-hercegovačkih muslimana. Zato su svi poslijeratni jugoslavenski popisi stanovništva, osim izvora uobičajenih statističko-demografskih podataka, bili i refleksija promjenjivih državno-partijskih shvaćanja o ovom pitanju.

Prvi poratni popis iz 1948. obuhvatio je izjašnjavanje stanovništva o nacionalnoj, ali ne i jezičnoj i vjerskoj pripadnosti, koja se, uz iznimku popisa iz 1953., sve do 1991. više nije popisivala (Gelo i Klemenčić, 1998). Time je u slučaju bosansko-hercegovačkih muslimana za državnu statistiku otvoren do tada nepoznat i državno-politički osjetljiv problem načina utvrđivanja i iskazivanja njihove nacionalne pripadnosti. Komunisti su okvir za svoje razumijevanje ovoga problema postavili još i prije poratnoga preuzimanja vlasti, u osnovi prenošenjem Staljinove definicije nacije, te glavnih postavki sovjetske nacionalne politike i federalizma na jugoslavenske prilike (Staljin, 1947; Broz, 1977). Suočena u Kraljevini Jugoslaviji s u-

tjecajem međusobno suprotstavljenih nacionalnih ideologija, posebice u vezi s pitanjem nacionalne pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) još je uoči rata prihvatila nedorečeno i promjenjivo stajalište po kojem bosansko-hercegovački muslimani nisu "formirana nacija", ali su u odnosu na (pravoslavne) Srbe i (katoličke) Hrvate posebna "etnička grupa". Shvaćanje o bosansko-hercegovačkim muslimanima kao posebnoj "etničkoj grupi" provlačilo se i kroz ratne komunističke političko-nacionalne i državno-pravne objave, a o konačnom epilogu trebao je odlučiti kasniji "socijalistički" društveni razvitak, rasterećen "buržoaskoga" shvaćanja nacije. Takav pristup otvarao je mnoge perspektive, od muslimanskog "opredjeljivanja" za jednu od već "formiranih nacija" prema partijskim definicijama, do samostalnoga nacionalnog razvitka, o čemu, posebice u vezi s nacionalnim imenom, među vodećim komunističkim teoretičarima nije bilo jasnoga suglasja (Purivatra, 1969).

Izraz ove nedorečenosti bio je i način provedbe prvoga poratnog popisa stanovništva 1948. godine, koji je prema službenim tumačenjima "prvi put u historiji jugoslovenskih popisa omogućio da se dobije stvarna slika o nacionalnom sastavu stanovništva Jugoslavije". Izravno postavljanje pitanja o narodnosti, "nevezano za nekakve prethodne grupacije i nesputavano političkim i sl. ograničenjima", trebalo je pružiti i mogućnost "svakom pojedincu da slobodno izjavi kojoj narodnosti pripada". Kako se isticalo, pretpostavke za to bile su stvorene "demokratskim rešenjem nacionalnog pitanja kroz narodnu revoluciju, a pravno zagarantovane Ustavom od 1946. i drugim odgovarajućim zakonskim propisima" (Konačni rezultati ..., 1954, str. IX). U stvarnosti, iznimku od proklamiranoga načela "slobodnog i neograničenog" nacionalnog izjašnjavanja predstavljali su muslimani "jugoslavenskoga podrijetla", za koje je određen poseban statistički modalitet koji je sadržavao alternativu između "opredjeljivanja" za već "formirane nacije" (Srbe, Hrvate i Makedonce) ili uvrštavanja u skupinu prigodno nazvanu "neopredijeljeni muslimani". Takvim je pristupom potvrđen predratni i ratni komunistički teorijski stav, po kojem bosansko-hercegovački muslimani nemaju obilježja "nacije", ali je privremeno napuštena i koncepcija o posebnoj muslimanskoj "etničkoj grupi".

Kako bi se zbog izostanka popisivanja vjerske pripadnosti 1948. barem donekle mogao utvrditi stvarni broj muslimana "jugoslavenskoga etničkog podrijetla", osim "neopredijeljenih muslimana" uvedeni su i popisni modeli "subnacionalne" pripadnosti, "Srbi muslimani", "Hrvati muslimani", u kasnijoj obradbi statistički pridodani ukupnom broju Srba i Hrvata, uz obrazloženje da je riječ o osobama "kod kojih nacionalna svest sve više nadjačava versku", pa je zato "pravilno

pripojiti ih onoj nacionalnoj grupi za koju su se sami opredelili i to manifestovali u odgovoru na pitanje o narodnosti prilikom izvršenja popisa" (Konačni rezultati ..., 1954, str. XVII).

Doseljavanje bosansko-hercegovačkih muslimana na područje današnje Republike Hrvatske započelo je nakon 1878. i austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Stalni porast njihova broja može se pratiti u svim popisima od 1910., a potvrđen je i rezultatima popisa iz 1948. godine (Hasanbegović, 2007). Upravo će ovim popisom u vezi s utvrđivanjem nacionalne pripadnosti muslimana u Hrvatskoj, podrijetlom ili rođenjem iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, biti začet statistički fenomen "nacionalnoga" rascjepa, tj. različitog izjašnjavanja nacionalne pripadnosti muslimanskoga stanovništva istoga etničkog podrijetla. Ovaj će statistički fenomen u Hrvatskoj u jugoslavenskom razdoblju zbog prestanka popisivanja vjerske pripadnosti ostati prikriven, za razliku od Bosne i Hercegovine, u kojoj je s vremenom nestao. U promijenjenim državno-političkim okolnostima ponovno će izbiti na površinu u hrvatskim popisima stanovništva 2001. i 2011., kada će zadobiti i nova obilježja. Za razliku od Bosne i Hercegovine, u kojoj su 1948. "neopredijeljeni muslimani" (89% ukupnoga broja muslimana) višestruko nadmašili "Srbe muslimane" (8,1%) i "Hrvate muslimane" (2,9%), u Hrvatskoj je popisano 3212 "Hrvata muslimana" (70,4% ukupnog broja muslimana), 1077 "neopredijeljenih muslimana" (23,6%) i 274 "Srba muslimana" (6%) (Konačni rezultati ..., 1954, str. XVII).

U vezi s popisivanjem nacionalne pripadnosti muslimana "jugoslavenskoga podrijetla" u popisu iz 1953. zadržana je gotovo ista metodologija kao i 1948. godine. Jedina iznimka bilo je napuštanje popisnoga modaliteta "neopredijeljeni muslimani" i uvođenje novoga, "Jugoslaveni neopredijeljeni", među koje nisu uvrštavani samo muslimani "jugoslavenskoga podrijetla" nego i ostali istoga podrijetla, bez obzira na vjersku pripadnost. Zato su prema dobivenim naputcima popisivači prije upisivanja narodnosti popisane osobe morali utvrditi jesu li nacionalno neizjašnjeni "po svom etničkom poreklu Jugoslaveni ili stranci, odnosno nacionalne manjine". U istim metodološkim objašnjenjima kao primjer nacionalno "neizjašnjenih" osoba jugoslavenskoga podrijetla navode se "muslimani u Bosni i Hercegovini, a delom i u Sandžaku, Crnoj Gori i Makedoniji ili lica koja su navela pokrajinsku pripadnost, naprimer Bošnjak, Bokelj, Istranin itd.". Ako nacionalno "neizjašnjena" osoba nije bila "po svom etničkom poreklu Jugosloven", upisivana je kao "nacionalno neopredijeljen" (Popis stanovništva 1953, 1959, str. XXXIV).

Za razliku od Bosne i Hercegovine, gdje se 1953. godine većina muslimana izjasnila kao "Jugoslaveni neopredijeljeni" (91,8%), u Hrvatskoj su od ukupno 7064 muslimana kao i 1948.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 23 (2014), BR. 3,
STR. 427-448

POKOS, N.,
HASANBEGOVIĆ, Z.:
(TRO)JEDAN NAROD...

prevladali Hrvati muslimani (4057 ili 57,4% svih muslimana), u odnosu na muslimane "Jugoslavene neopredijeljene" (1583 ili 22,4%), i Srbe muslimane (237 ili 3,3%) (Popis stanovništva 1953, 1959).¹ Ovaj popis, zbog kasnijeg ukidanja popisnoga modaliteta "Hrvat musliman" i "Srbin musliman" te prestanka popisivanja vjerske pripadnosti, ujedno je i zadnji prije 1991., u kojem se u Hrvatskoj mogao ustanoviti broj Hrvata muslimana.

Nakon popisa iz 1953. godine dolazi do postupnoga zakreta u državno-partijskom shvaćanju pitanja nacionalne pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana. Prvi znak napuštanja dotadašnje koncepcije njihova uvrštavanja u različito označavane skupine nacionalno "neopredijeljenoga" stanovništva predstavlja popis stanovništva iz 1961. godine, u koji je uveden novi popisni modalitet "Muslimani (etnička pripadnost)", ali uz zadržavanje modaliteta "Jugoslaveni nacionalno neopredijeljeni" (u popisu 1953. "Jugoslaveni neopredijeljeni"). U Hrvatskoj je kao "Muslimani (etnička pripadnost)" 1961. popisano 3113 osoba, dok je zbog nepopisivanja vjerske pripadnosti, osim Hrvata muslimana, nemoguće ustanoviti i broj muslimana među "Jugoslavenima nacionalno neopredijeljenim" (Popis stanovništva 1961, 1967). Broj muslimana podrijetlom ili doseljenih iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore u Hrvatskoj je 1961. godine bio zasigurno veći od popisanih "Muslimana (etnička pripadnost)", a na to upućuje i ukupan broj Hrvata muslimana i muslimana "Jugoslavena neopredijeljenih" u popisu iz 1953. godine.

Bez sumnje i pod dojmom rezultata popisa stanovništva iz 1961., partijsko vodstvo u Bosni i Hercegovini već je 1963. ustanovilo da je "niz teškoća i zabuna u redovima Muslimana unijela (...) teza o opredjeljivanju Muslimana u pravcu Srba ili Hrvata, koja je dominirala do prije nekoliko godina". Zaključeno je i da zamisao o "opredjeljivanju Muslimana nije imala nikakvog naučnog osnova", a to je potvrdilo i "iskustvo u vezi sa opredjeljivanjem Muslimana prilikom popisa stanovništva". Ovo je predstavljalo nagovještaj partijske odluke iz 1967. o pitanju nacionalne pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana, kada je prihvaćeno stajalište da je "praksa (...) pokazala štetnost raznih oblika pritisaka i insistiranja iz ranijeg perioda da se Muslimani u nacionalnom pogledu opredjeljuju kao Srbi, odnosno kao Hrvati, jer se i ranije pokazalo, a to i današnja socijalistička praksa potvrđuje, da su Muslimani poseban narod" (Purivatra, 1969, str. 128-129). Državno-partijsko uvrštavanje Muslimana u red ustavno priznatih naroda koji tvore SFRJ trebalo je predstavljati i konačno rješenje problema nacionalne pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana, postavši ujedno i jedini službeni okvir njihova nacionalnog izjašnjavanja na svim popisima do 1991. godine.

¹ Ostale kategorije u kojima su u popisu 1953. prikazani muslimani u Hrvatskoj bile su: 8 Slovenaca, 277 Makedonaca, 103 Crnogoraca, 3 Mađara, 1 Talijan, 4 Čeha-Slovaka (prikazani zajedno, op.a.), 1 Nijemac, 11 "ostalnih Slavena" i 779 "ostalnih neslavena" (Popis stanovništva 1953, 1959).

Prvi popis nakon državno-partijske odluke o "priznanju" Muslimana proveden je 1971., kada je u Hrvatskoj popisano 18 457 Muslimana (Popis stanovništva 1971, 1974) u smislu nacionalnosti, što je bio porast od čak 492,9% u odnosu na broj izjašnjenih kao "Muslimani (etnička pripadnost)" iz 1961. godine. Kao i u ranijim popisima, dio muslimana u Hrvatskoj iskazao je svoju hrvatsku ili jugoslavensku nacionalnu pripadnost, ali zbog izostanka popisivanja vjerske pripadnosti taj se broj ne može ustanoviti. Porast broja Muslimana u Hrvatskoj zabilježen je i na popisu iz 1981., kada ih je popisano 23 740 (Popis stanovništva 1981, 1982) ili 28,6% više nego deset godina ranije. Zadnji jugoslavenski popis proveden je 1991., kada je u Hrvatskoj popisano 43 496 Muslimana (Popis stanovništva 1991, 1992), što je predstavljalo porast od čak 83,1% u odnosu na 1981. godinu. Popis iz 1991. prvi put nakon 1953. obuhvatio je i izjašnjavanje stanovništva o vjerskoj pripadnosti, pa je popisano i 4254 Hrvata muslimana, što je bilo 32,4% više u odnosu na popis iz 1948. te 4,9% više nego 1953. godine. Ostaje nepoznato koliki je bio broj muslimana Jugoslavena.

Rezultati izjašnjavanja stanovništva o nacionalnoj pripadnosti u jugoslavenskom razdoblju otvorili su i pitanje objašnjenja značajnoga porasta broja Muslimana u Hrvatskoj, zabilježenog u svim popisima od 1961. do 1991. godine. S tim u vezi pojavilo se i mišljenje po kojem bi važan razlog "ubrzanoga povećanja" broja Muslimana u Hrvatskoj trebalo tražiti i u "postupnom i slobodnijem izjašnjavanju nacionalne posebnosti" (Nanić, 2012, str. 25). Ipak, statistički podaci pokazuju da je glavni razlog porasta broja Muslimana bilo njihovo doseljavanje iz Bosne i Hercegovine i ostalih republika FNRJ/SFRJ, u čemu je pitanje (ne)mogućnosti slobodnog izjašnjavanja nacionalne pripadnosti imalo zanemarivu i sporednu ulogu. Tako je među Muslimanima u Hrvatskoj 1981. godine bilo 15 018 doseljenika ili 63,3% od njihova ukupnoga broja (Popis stanovništva 1981, Tabela 056, 1986). Udio doseljenih među Muslimanima u Hrvatskoj povećao se 1991. na 31 883 ili 73,3% od njihova ukupnoga broja (Popis stanovništva 1991, 1997). Udio stvarno doseljenih 1981. i 1991. bio je i nešto veći, jer se doseljenjem smatralo samo zadnje preseljenje, pa se, primjerice, Musliman koji se između dva popisa doselio iz Bosne i Hercegovine, najprije na Rijeku, a iz Rijeke u Zagreb, statistički i nije prikazivao kao doseljenik u Hrvatsku. Osim pojačanoga doseljavanja, razloge velikoga porasta broja Muslimana donekle treba tražiti i u smanjenju broja muslimana nacionalno izjašnjenih kao Jugoslaveni. Potonjih je ukupno u Hrvatskoj 1981. godine bilo 379 057, a 1991. taj je broj pao na 106 041 (Popis stanovništva 1991, 1992). Nema sumnje da se i nepoznati broj Jugoslavena u Hrvatskoj na popisu iz 1981. na popisu iz 1991. nacionalno izjasnio kao Muslimani.

➔ TABLICA 1
Broj Muslimana i
Hrvata muslimana u
Hrvatskoj od 1948.
do 1991. godine

	*Muslimani		Hrvati muslimani	
	Aps.	Udio u uk. st. RH	Aps.	Udio u uk. st. RH
1948.	1077	0,0	3212	0,1
1953.	1053	0,0	4057	0,1
1961.	3113	0,1	-	-
1971.	18 457	0,4	-	-
1981.	23 740	0,5	-	-
1991.	43 469	0,9	4254	0,1

Izvor: Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine. *Knjiga IX. Stanovništvo po narodnosti, SZS, Beograd, 1954.* Popis stanovništva 1953. *Knjiga I. Vitalna i etnička obeležja. Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike, SZS, Beograd, 1959.* Popis stanovništva 1961. *Knjiga VI. Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Rezultati za opštine, SZS, Beograd, 1967.* Popis stanovništva 1971. *Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Rezultati po republikama i pokrajinama. Knjiga I, SZS, Beograd, 1974.* Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. *Stanovništvo prema narodnosti 1971-1981. po općinama. Dokumentacija 500.1, RZS, Zagreb, 1982.* Popis stanovništva 1991. *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, DZS, 1992.*

* Za broj Muslimana uzet je 1948. broj "muslimana neopredijeljenih", 1953. broj muslimana među "Jugoslavenima neopredijeljenima", 1961. broj "Muslimana (etnička pripadnost)", a od 1971. do 1991. broj Muslimana. Broj Hrvata muslimana od 1961. do 1981. nepoznat je, jer se stanovništvo tih godina nije popisivalo po vjerskoj pripadnosti.

PREOBRAZBA MUSLIMANA U BOŠNJAKE I IZJAŠNJAVANJE O NACIONALNOJ PRIPADNOSTI U HRVATSKOJ 2001. I 2011. GODINE

Državno-partijska odluka o priznanju nacije Muslimani (sastavni dio koje su bosansko-hercegovački muslimani i njihovi dijelovi izvan Bosne i Hercegovine) nadživjela je raspad SFRJ i uspostavu državne nezavisnosti Bosne i Hercegovine 1992. godine. U novim okolnostima nakon sloma komunističke vladavine dolazi i do prvih pokušaja preispitivanja imena *Muslimani* kao neprikladne vjerske oznake za označavanje nacionalne pripadnosti, o čemu u osvit rata nije bilo suglasja među muslimanskim političkim, kulturnim i vjerskim elitama. U prvo vrijeme prevladali su zagovornici zadržavanja vjerskog imena *Muslimani* i kao oznake za nacionalnu pripadnost, među ostalim i kako bi se izbjegao statistički "nacionalni" rascjep na popisu stanovništva iz 1991. (Purivatra, Imamović i Mahmutćehajić, 1991; Filandra, 2006). Nasuprot njima našli su se zagovornici prihvatanja imena Bošnjaci kao jedine povijesno utemeljene nacionalne oznake za bosansko-hercegovačke muslimane, uglavnom povezani s djelovanjem bošnjačkoga emigrantskog političara i javnog radnika Adila Zulfikarpašića, koji je nakon 1990. svoje djelovanje prenio u Bosnu i Hercegovinu (Filandra i Karić, 2002).

Iako se činilo kako će se pitanje nacionalnog imena prepuštiti društvenoj i političko-nacionalnoj evoluciji, do preokreta dolazi pod utjecajem dramatičnih ratnih okolnosti, kada su predstavnici muslimanskih političkih, vjerskih i kulturno-prosvjetnih ustanova odbacili dotadašnja razmimoilaženja i na okupljanju nazvano *Bošnjački sabor* 1993. usvojili odluku da se Muslimanima "vрати povijesno i narodno ime Bošnjaci" (Filandra, 2006, str. 205). Preobrazba Muslimana u Bošnjake potvrđena je i svim kasnijim ustavno-pravnim sporazumima, koji su postali i podlogom suvremenoga ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine. Odluku *Bošnjačkoga sabora* u Sarajevu o nacionalnom imenu Bošnjaci prihvatile su i muslimanske etničke udruge izvan Bosne i Hercegovine, uključujući i one u Hrvatskoj, koje su to potvrdile uklanjanjem muslimanske oznake u svojem imenu (Kulturno društvo Muslimana Hrvatske *Preporod*/Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske *Preporod*, Nacionalna zajednica Muslimana Hrvatske/Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske) (Nanić, 2012). Budući da ni jedna dotadašnja muslimanska etnička udruga i politička stranka u Hrvatskoj nakon 1993. više nije isticala ime *Muslimani* kao nacionalnu oznaku te da je o nacionalnom imenu Bošnjaci uspostavljeno široko suglasje, očekivalo se da će bošnjački epilog političko-nacionalnog razvitka bosansko-hercegovačkih muslimana dobiti svoju potvrdu i na hrvatskom državnom popisu stanovništva.

U provedbi hrvatskoga popisa iz 2001. i 2011. napuštena je prijašnja popisna praksa određivanja modaliteta nacionalnog izjašnjavanja, koje je prvi put bez ikakvih ograničavanja prepušteno slobodnom iskazivanju stanovništva. Ipak, umjesto očekivane statističke potvrde preobrazbe *Muslimana* iz popisa 1991. u Bošnjake, među muslimanima u Hrvatskoj istoga etničkog podrijetla 2001. i 2011. obnovljen je i produbljen raniji statistički rascjep, zabilježen 1948. i 1953., zbog izostanka popisivanja vjerske pripadnosti prikrivenog 1961., 1971. i 1981. te samo nagoviještenoga 1991. godine. Stariji fenomen iz jugoslavenskog razdoblja "dvojnoga" nacionalnog izjašnjavanja (Muslimani/Hrvati) prerastao je 2001. i 2011. u "trojni" (Bošnjaci/Hrvati/*Muslimani*).

Prema popisu stanovništva iz 2001., u Hrvatskoj je bilo 20 755 Bošnjaka i 19 677 *Muslimana*, što je ukupno (40 432), nešto manje od broja Muslimana (43 496) iz 1991. godine. Razliku treba tražiti u činjenici da je 2001. popisano i 6848 Hrvata muslimana, što je značilo porast njihova broja u odnosu na 1991. od 61%, a među kojima je bio i određeni broj Muslimana iz prethodnoga popisa (Popis stanovništva 2001, 2003).

Isti rascjep u izjašnjavanju o nacionalnoj pripadnosti, ali u promijenjenim omjerima u korist Bošnjaka i Hrvata muslimana, zabilježen je i na popisu iz 2011., kada je prema nacio-

nalnoj pripadnosti bilo 31 479 Bošnjaka (51,7% više od 2001.), 9647 Hrvata muslimana (40,9% više od 2001.) i 7558 *Muslimana* (61,6% manje od 2001.) (Popis stanovništva 2011, neobjavljeni podaci DZS-a). Činjenica da je 2001. i 2011. u Hrvatskoj značajan broj osoba svoju nacionalnu pripadnost i dalje izjašnjavao imenom *Muslimani*, pojavilo se pitanje je li riječ o "nacionalnoj manjini", skupini s posebnim etničkim obilježjima u odnosu na Bošnjake i Hrvate muslimane ili o statističkoj anomaliji i manifestaciji konfuzije u nacionalnom izjašnjavanju, koja će s protekom vremenom nestati. Razlozi opstanka statističkog izjašnjavanja "muslimanske" nacionalne pripadnosti u Hrvatskoj, neovisno o bošnjačkom političko-nacionalnom razvitku u Bosni i Hercegovini, do sada nisu bili predmetom detaljnijih socioloških istraživanja provedenih na reprezentativnom uzorku nacionalno izjašnjenih *Muslimana*. Jedan pokušaj anketnog ispitivanja razloga toga fenomena u Gradu Zagrebu potvrđuje tezu kako nije riječ o stvarnom osjećaju "muslimanske" nacionalne pripadnosti kao posebnog identiteta ili alternativne nacionalne koncepcije suprotstavljene suvremenoj bošnjačkoj nacionalnoj ideologiji, nego da je riječ o pojavi koja se među ispitanicima objašnjavala kao "navika na stari naziv", nerazlikovanje vjerske i nacionalne pripadnosti ili "neobaviještenost" o bošnjačkom odbacivanju naziva *Muslimani* kao nacionalnog imena (Hodžić, 2011, str. 21).

Bošnjački politički predstavnici i udruge u Hrvatskoj nakon objave rezultata popisa 2001. postavili su zahtjev da se *Muslimani* u službenoj statistici pridodaju Bošnjacima jer hrvatski Ustav i zakoni *Muslimane* ne priznaju kao nacionalnu manjinu. Time bi se i broj Bošnjaka približio broju Muslimana iz 1991., a što bi utjecalo na ostvarivanje onih zakonskih i ustavnih prava bošnjačke nacionalne manjine koja su povezana s njezinom brojnošću prema rezultatima popisa stanovništva (Tatalović, 2005; Nanić, 2012). Osim ovoga zahtjeva, tražilo se i da se vladinom odlukom svi Muslimani u biračkim popisima "preimenuju" u Bošnjake, uz obrazloženje da "pripadaju bošnjačkom korpusu", ili da se u određenom roku pre-registriraju u neku drugu nacionalnost po njihovu izboru, što je sve imalo uporište u mišljenju da nije riječ o iskazu stvarne nacionalne pripadnosti nego statističkoj anomaliji (Nanić, 2012, str. 24).

Državni zavod za statistiku nije prihvatio ove zahtjeve, a *Muslimane*, bez obzira na njihovu razmjernu brojnost, u osnovnim tablicama rezultata popisa nije prikazao posebno kao ostalu dvadeset i jednu nacionalnu manjinu, nego su bez obzira na njihovo stvarno etničko podrijetlo uvršteni u skupinu "ostali europski narodi" (Pokos, 2004). Nasuprot takvom rješenju državne statistike, vlada je iz političkih razloga prihvatila

dio zahtjeva bošnjačkih predstavnika i njihovo tumačenje da *Muslimani* predstavljaju nacionalno "neizjašnjene" Bošnjake, pa je 2007. donijela privremenu odluku da se osobama upisanim u biračke popise kao *Muslimani* omogući aktivno biračko pravo na izborima za članove Vijeća bošnjačke nacionalne manjine i predstavnike bošnjačke nacionalne manjine u jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. To je izazvalo nezadovoljstvo dijela predstavnika romske nacionalne manjine, koji su upozorili da među *Muslimanima* ima i određeni broj etničkih Roma (Nanić, 2012). Osim činjenice da među *Muslimanima* ima i pojedinaca iz manje brojnih skupina različitoga etničkog podrijetla (Romi, kosovski Goranci, makedonski Torbeši), i rezultati popisa iz 2011. pokazali su da je značajno smanjenje broja *Muslimana* u odnosu na prethodni popis bilo posljedica njihova iskazivanja bošnjačke i dijelom hrvatske nacionalne pripadnosti.

KRETANJE BROJA BOŠNJAKA, MUSLIMANA I HRVATA MUSLIMANA U HRVATSKOJ PO ŽUPANIJAMA 2001. I 2011. GODINE

Bošnjaci

Apsolutni broj Bošnjaka 2001. i 2011. bio je najveći u Gradu Zagrebu te u Istarskoj i Primorsko-goranskoj županiji i jedino ih je u svakoj od ovih triju jedinica bilo više od tri tisuće (Tablica 2). Po udjelu Bošnjaka u ukupnom broju stanovnika županije, a većim od njihova udjela u ukupnom broju stanovnika Republike Hrvatske 2011. godine (0,7%), izdvajaju se Istarska županija (3%), Primorsko-goranska županija (1,6%), Dubrovačko-neretvanska županija (1,6%), Sisačko-moslavačka županija (1,4%), Grad Zagreb (1%), Vukovarsko-srijemska županija (1%) i Karlovačka županija (0,8%). U svim ostalim županijama 2011. godine udio Bošnjaka u ukupnom stanovništvu županije bio je neznačajan (između 0,0% i 0,4%). Apsolutni broj Bošnjaka se između popisa 2001. i 2011. smanjio samo u Koprivničko-križevačkoj i Varaždinskoj županiji, dok je u Požeško-slavonskoj županiji ostao nepromijenjen. Među županijama s relativnim porastom broja Bošnjaka izdvajaju se Sisačko-moslavačka (116,7%) i Zadarska županija (102,6%), u kojima se njihov broj više nego udvostručio. Blizu udvostručenja broja Bošnjaka jesu Istarska županija (99,7%) te Ličko-senjska županija (90,9%), u kojoj je porast rezultat znatno manjega apsolutnog iznosa, odnosno broj Bošnjaka povećan je tek za osamdeset osoba, za razliku od porasta u Sisačko-moslavačkoj županiji, gdje je iznosio 1327 osoba. Porast broja Bošnjaka u gotovo svim županijama nije posljedica prirodnoga prirasta ili pozitivne migracijske bilance (tj. većega broja doseljenih nego iseljenih) nego promjene nacionalnog izjašnjavanja osoba koje su se 2001. izjašnjavale kao *Muslimani*, a 2011. kao Bošnjaci.

ci. Širok raspon relativnih iznosa promjene broja Bošnjaka između pojedinih županija proizlazi iz različite uspješnosti akcija bošnjačkih udruga i vijeća na terenu, a u cilju poticanja izjašnjavanja kao Bošnjaci.

➔ TABLICA 2
Bošnjaci u Hrvatskoj
po županijama 2001.
i 2011. godine

Županija	2001.		2011.		2011./2001.
	Aps.	%	Aps.	%	
Zagrebačka	877	0,3	1428	0,4	162,8
Krapinsko-zagorska	61	0,1	72	0,1	118,0
Sisačko-moslavačka	1137	0,6	2464	1,4	216,7
Karlovačka	892	0,6	986	0,8	110,5
Varaždinska	116	0,1	114	0,1	98,3
Koprivničko-križevačka	93	0,1	64	0,1	68,8
Bjelovarsko-bilogorska	66	0,0	121	0,1	183,3
Primorsko-goranska	3021	1,0	4877	1,6	161,4
Ličko-senjska	88	0,2	168	0,3	190,9
Virovitičko-podravska	69	0,1	80	0,1	115,9
Požeško-slavonska	48	0,1	48	0,1	100
Brodsko-posavska	372	0,2	453	0,3	121,8
Zadarska	266	0,2	539	0,3	202,6
Osječko-baranjska	410	0,1	434	0,1	105,9
Šibensko-kninska	142	0,1	204	0,2	143,7
Vukovarsko-srijemska	1138	0,6	1746	1,0	153,4
Splitsko-dalmatinska	888	0,2	1389	0,3	156,4
Istarska	3077	1,5	6146	3,0	199,7
Dubrovačko-neretvanska	1760	1,4	1978	1,6	112,4
Međimurska	30	0,0	49	0,0	163,3
Grad Zagreb	6204	0,8	8119	1,0	130,9
<i>Hrvatska</i>	<i>20 755</i>	<i>0,5</i>	<i>31 479</i>	<i>0,7</i>	<i>151,7</i>

Izvor: Popis stanovništva 2001. *Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama*. <http://www.dzs.hr>

Muslimani

Prije prikaza kretanja broja *Muslimana* po hrvatskim prostornim jedinicama, zanimljivo je usporediti njihov broj s brojem Bošnjaka 2001. po županijama (Tablice 2 i 3). Iako je na razini Hrvatske 2001. godine broj Bošnjaka i *Muslimana* bio podjednak, odnosno Bošnjaka je bilo tek 5,5% više, odnos njihova broja po županijama uvelike se razlikuje. Promatrajući Bošnjake i *Muslimane* u devet županija u kojima je 2001. njihov broj bio zamjetniji (županije u kojima je i jednih i drugih bilo više od 700), proizlazi da je u Dubrovačko-neretvanskoj županiji broj Bošnjaka bio 138,8% veći od broja *Muslimana*. Znatno veći broj Bošnjaka od *Muslimana* zabilježen je i u Gradu Zagrebu (53,9%), u nešto manjoj mjeri u Karlovačkoj županiji (23%) i Zagrebačkoj županiji (16,3%), dok je u Splitsko-dalmatinskoj županiji bio najbliži prosjeku (9,8%). U ostalim županijama zabilježeno je više *Muslimana* od Bošnjaka; u Sisač-

ko-moslavačkoj županiji 83,1%, Istarskoj županiji 24,5%, Vukovarsko-srijemskoj županiji 15,7%, a u Primorsko-goranskoj županiji 12,6%.

U dvije županije s najvećim brojem *Muslimana* 2011. godine njihov se broj od 2001. smanjio približno državnom prosjeku (61,6%), u Gradu Zagrebu 60,5% i Primorsko-goranskoj županiji 58,1%. Nasuprot tome, u tri županije u kojima su *Muslimani* 2001. bili najbrojniji u odnosu na Bošnjake, smanjenje njihova broja bilo je i najveće: u Vukovarsko-srijemskoj županiji 77,2%, Istarskoj županiji 70,3%, a Sisačko-moslavačkoj županiji 66,3%. Broj *Muslimana* 2011. povećan je samo u Ličko-senjskoj županiji (5%), ali se zbog maloga apsolutnog broja (106 *Muslimana*) to može smatrati zanemarivim ili slučajnošću. Među ostalim županijama ističe se Karlovačka županija sa smanjenjem od samo 12,6%, pa je 2011. ta županija, uz Istarsku i Primorsko-goransku županiju, imala najveći udio *Muslimana* u ukupnom stanovništvu (0,5%).

➔ TABLICA 3
Muslimani u Hrvatskoj
po županijama 2001.
i 2011. godine

Županija	2001.		2011.		2011./2001.
	Aps.	%	Aps.	%	
Zagrebačka	754	2,4	387	0,1	51,3
Krapinsko-zagorska	51	0,0	22	0,0	43,1
Sisačko-moslavačka	2082	1,1	701	0,3	33,7
Karlovačka	725	0,5	634	0,5	87,4
Varaždinska	259	0,1	23	0,0	8,9
Koprivničko-križevačka	58	0,0	36	0,0	62,1
Bjelovarsko-bilogorska	133	0,1	70	0,1	52,6
Primorsko-goranska	3402	1,1	1426	0,5	41,9
Ličko-senjska	101	0,2	106	0,2	105,0
Virovitičko-podravaska	76	0,1	56	0,1	73,7
Požeško-slavonska	76	0,1	42	0,1	55,3
Brodsko-posavska	401	0,2	122	0,1	30,4
Zadarska	213	0,1	109	0,1	51,2
Osječko-baranjska	450	0,1	264	0,1	58,7
Šibensko-kninska	102	0,1	58	0,1	56,9
Vukovarsko-srijemska	1317	0,6	300	0,1	22,8
Splitsko-dalmatinska	809	0,2	203	0,1	25,1
Istarska	3831	1,9	1138	0,5	29,7
Dubrovačko-neretvanska	737	0,6	238	0,2	32,3
Međimurska	70	0,1	32	0,1	45,7
Grad Zagreb	4030	0,5	1591	0,2	39,5
<i>Hrvatska</i>	19 677	0,4	7558	0,2	38,4

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

Hrvati muslimani

U Tablici 4 prikazan je apsolutni broj Hrvata muslimana po županijama 2001. i 2011. godine, ali s obzirom na to da ni u jednoj nisu činili više od 1% stanovništva, prikazan je samo udio u njihovu ukupnom broju u Hrvatskoj, a ne u stanovniš-

tvu pojedine županije, kao za Bošnjake i *Muslimane* u Tablicama 2 i 3. Vidi se kako je 2011. najviše Hrvata muslimana živjelo u Gradu Zagrebu (35% od ukupnoga broja), a indikativno je da su iste godine Bošnjaci u Gradu Zagrebu imali manji udio u svojem ukupnom broju (25,8% – Tablica 2). Međutim, porast broja Hrvata muslimana u Gradu Zagrebu od 2001. do 2011. od 29,7% bio je ispod državnoga prosjeka njihova rasta (40,9%) pa je u odnosu na 2001. godinu Grad Zagreb smanjio njihov udio u ukupnom broju za tri postotna boda (sa 38% na 35%). Po apsolutnom broju Hrvata muslimana izdvaja se i Primorsko-goranska županija (14,7% od ukupnoga broja), pa je u toj županiji i Gradu Zagrebu 2011. godine živjela gotovo polovica (49,7%) svih Hrvata muslimana u Hrvatskoj. Najveći relativni porast broja Hrvata muslimana zabilježen je u Zadarskoj županiji te u županijama gdje je 2001. bilo manje od trideset pripadnika: Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, Međimurskoj županiji i Ličko-senjskoj županiji. Zbog relativno maloga broja Hrvata muslimana podaci za potonje tri županije nisu dovoljno statistički signifikantni. Unatoč također relativno malom broju Hrvata muslimana 2001., Požeško-slavonska županija jedina je županija koja bilježi smanjenje njihova broja do 2011. godine.

➔ TABLICA 4
Hrvati muslimani u
Hrvatskoj po
županijama 2001. i
2011. godine

Županija	2001.		2011.		2011./2001.
	Aps.	%	Aps.	%	
Zagrebačka	318	4,6	583	6,0	183,3
Krapinsko-zagorska	29	0,4	38	0,4	131,0
Sisačko-moslavačka	386	5,6	505	5,2	130,8
Karlovačka	179	2,6	281	2,9	157,0
Varaždinska	56	0,8	96	1,0	171,4
Koprivničko-križevačka	24	0,4	43	0,4	179,2
Bjelovarsko-bilogorska	22	0,3	42	0,4	236,4
Primorsko-goranska	828	12,1	1416	14,7	171,0
Ličko-senjska	28	0,4	53	0,5	189,3
Virovitičko-podravska	39	0,6	49	0,5	125,6
Požeško-slavonska	39	0,6	31	0,3	79,5
Brodsko-posavska	491	7,2	545	5,6	111,0
Zadarska	120	1,8	290	3,0	241,7
Osječko-baranjska	189	2,8	211	2,2	111,6
Šibensko-kninska	73	1,1	79	0,8	108,2
Vukovarsko-srijemska	113	1,7	137	1,4	121,2
Splitsko-dalmatinska	296	4,3	394	4,1	133,1
Istarska	460	6,7	808	8,4	175,7
Dubrovačko-neretvanska	538	7,9	637	6,6	118,4
Međimurska	18	0,3	35	0,4	194,4
Grad Zagreb	2602	38,0	3374	35,0	129,7
<i>Hrvatska</i>	<i>6848</i>	<i>100</i>	<i>9647</i>	<i>100</i>	<i>140,9</i>

SPOLNA STRUKTURA BOŠNJAKA, MUSLIMANA I HRVATA MUSLIMANA U HRVATSKOJ 2001. I 2011.

● **TABLICA 5**
Spolna struktura
Bošnjaka, Muslimana i
Hrvata muslimana u
Hrvatskoj 2001. i
2011. godine

Za razliku od ukupnoga stanovništva Hrvatske, gdje su u ukupnom stanovništvu prevladavale žene (51,9% 2001. godine, a 51,8% 2011. godine), kod sve tri promatrane skupine obje godine vidljiv je veći broj muškaraca nego žena (Tablica 5). Najveća neravnoteža po spolu zabilježena je kod Bošnjaka, gdje je 2001. godine na 1000 muškaraca dolazilo 904,8 žena, dok je 2011. godine koeficijent feminiteta (broj žena na 1000 muškaraca) bio još i manji te je iznosio samo 884. Sasvim drugačiji trend pokazuju *Muslimani* i Hrvati muslimani, kod kojih je udio žena i koeficijent feminiteta između 2001. i 2011. povećan, s tim da su ti pokazatelji u obje godine bili nešto veći kod *Muslimana*. Ovdje je očito riječ o tome da se kod *Muslimana* relativno veći broj muškaraca nego žena iz 2001. godine počeo izjašnjavati 2011. godine na drugačiji način, tj. Bošnjacima. Valja pretpostaviti da se slično dogodilo i kod Hrvata muslimana, s tim da je ovdje riječ o znatno manjem broju osoba.

Spol	Bošnjaci		<i>Muslimani</i>		<i>Hrvati muslimani</i>	
	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Broj muškaraca	10 896	16 709	10 174	3822	3558	4930
%	52,5	53,1	51,7	50,6	52,0	51,1
Broj žena	9859	14 770	9503	3736	3290	4717
%	47,5	46,9	48,3	49,4	48,0	48,9
Koeficijent feminiteta	904,8	884,0	934,0	977,5	924,6	956,8

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a, Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema narodnosti, starosti i spolu*. <http://www.dzs.hr>

DOBNA STRUKTURA BOŠNJAKA, MUSLIMANA I HRVATA MUSLIMANA U HRVATSKOJ 2001. I 2011. GODINE

Sve tri promatrane skupine pokazuju 2001. i 2011. znatne razlike u dobnoj strukturi. Prema indeksu starenja (koji pokazuje broj osoba starih 60 i više godina na 100 mladih od 0 do 19 godina), ukupno stanovništvo Hrvatske imalo je 2001. godine tek nešto više mladoga stanovništva od staroga, jer je na 100 mladih dolazilo 90,7 starih. Istodobno je kod Hrvata muslimana indeks starenja bio nešto veći (92,8), kod *Muslimana* znatno manji (44,2), dok su Bošnjaci (64,2) bili jedna od rijetkih nacionalnih manjina (uz Rome i Albance) s mlađim stanovništvom od hrvatskoga prosjeka, ali i od svih u Hrvatskoj nacionalno izjašnjenih kao Hrvati, bez obzira na vjersku pripadnost (83,4).

Indeks starenja stanovništva Hrvatske 2011. godine porastao je na 115, pa su Hrvati muslimani s indeksom starenja 92,8 postali relativno mlađi od prosjeka starosti hrvatskoga stanovništva, ali i od ukupnoga prosjeka svih Hrvata, među kojima je

na 100 mladih dolazilo 105,7 starih stanovnika. Kod Bošnjaka je indeks starenja iznosio 114,3, čime su se gotovo izjednačili s prosjekom ukupnoga stanovništva, dok je među *Muslimanima* prevladavalo izrazito staro stanovništvo s indeksom starenja od čak 162 (Tablica 6). Iz toga proizlazi da su Bošnjaci i *Muslimani* između 2001. i 2011. znatno ostarjeli, a kod *Muslimana* to je bilo posebno izraženo. Glavni razlog ove pojave jesu promjene u izjašnjavanju *Muslimana*, koji su 2001. bili u mlađoj životnoj dobi, a što se 2001. i 2011. može pratiti, primjerice, brojem *Muslimana* po pojedinačnim godinama starosti. Kako za osobe do petnaeste godine života podatke o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti daje jedan od roditelja, usvojitelja ili skrbnika, analizom podataka za osobe koje su 2001. godine već imale 15 ili više godina vidi se sljedeće: 2001. u dobi od 15 godina bilo je 216 *Muslimana*, dok ih je 2011. godine zabilježeno 112 u dobi od 25 godina. Broj od 201 *Muslimana* šesnaestogodišnjaka iz 2001. smanjen je u 2011. na 125 koji su imali 26 godina. Između deset promatranih godina smanjio se i broj od 192 nekadašnjih sedamnaestogodišnjih *Muslimana* na samo 111 u dobi od 27 godina. Kod osamnaestogodišnjaka, odnosno dvadesetmogodišnjaka, taj je pad još izraženiji – 233 *Muslimana* 2001. godine, odnosno samo 120 u 2011. godini itd. "Nestanak" *Muslimana* ovih dobnih skupina između dva popisa upravo je rezultat promjene njihova izjašnjavanja nacionalne pripadnosti, najviše kao Bošnjaci, dio kao Hrvati, a vjerojatno se i poneki od *Muslimana* iz 2001. u međuvremenu iselio iz Hrvatske.

● TABLICA 6
Dobna struktura
Bošnjaka, *Muslimana* i
Hrvata muslimana u
Hrvatskoj 2001. i
2011. godine

Dobne skupine	Bošnjaci		<i>Muslimani</i>		Hrvati muslimani	
	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
0-19	4661	5233	5012	1105	1416	1839
%	22,5	16,6	25,5	14,6	20,7	19,1
20-59	13 017	20 261	12 335	4663	4096	5829
%	62,7	64,4	62,7	61,7	59,8	60,4
60 i više	2993	5985	2216	1790	1314	1979
%	14,4	19,0	11,3	23,4	19,2	20,5
<i>Indeks starenja</i>	64,2	114,3	44,2	162,0	92,8	107,6

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

* Razlika do ukupnoga broja Bošnjaka, *Muslimana* i Hrvata muslimana 2001. odnosi se na stanovništvo nepoznate starosti.

BOŠNJACI, MUSLIMANI I HRVATI MUSLIMANI PREMA MJESTU I DRŽAVI ROĐENJA 2001. I 2011. GODINE

441

Prema mjestu, odnosno državi, rođenja pripadnika svih triju skupina vidi se da Bošnjaci pokazuju najmanji stupanj autohtonosti, jer ih je u obje godine rođenih u Hrvatskoj bilo manje od 30% ukupnoga broja, odnosno 27% u 2001. i 29,5% u

● **TABLICA 7**
Bošnjaci, *Muslimani* i
Hrvati muslimani
rođeni u Hrvatskoj
prema popisu 2001.
godine

2011. godini (Tablice 7 i 8). *Muslimani* rođeni u Hrvatskoj 2001. činili su 31,4% svojega ukupnog broja, a 2011. njihov se broj smanjio na 27,2%. Hrvati muslimani imali su u obje godine najveći udio rođenih u Hrvatskoj, a kod njih je taj udio između 2001. i 2011. i najznačajnije povećan (6,8%) te je 2011. iznosio 46%. Promatrajući Bošnjake, *Muslimane* i Hrvate muslimane rođene u Hrvatskoj prema naselju rođenja i naselju popisa, zapaža se da je znatno veći broj pripadnika svih skupina rođen u naselju gdje je i popisano, a poredak po udjelima rođenih u naselju i izvan naselja popisa isti je kao i kod ukupnoga broja rođenih u Hrvatskoj. Uočava se tek da je kod *Muslimana* između 2001. i 2011. neznatno smanjen udio rođenih u naselju popisa (sa 27,2% na 26,8%).

	Rođeni u Hrvatskoj		Rođeni u naselju popisa		Rođeni u drugom naselju Hrvatske	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Bošnjaci	5589	27,0	4891	23,6	698	3,4
<i>Muslimani</i>	6160	31,4	5343	27,2	817	4,2
Hrvati muslimani	2683	39,2	2204	32,2	479	7,0

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

	Rođeni u Hrvatskoj		Rođeni u naselju popisa		Rođeni u drugom naselju Hrvatske	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Bošnjaci	9303	29,5	7691	24,4	1612	5,1
<i>Muslimani</i>	2649	35,1	2022	26,8	627	8,3
Hrvati muslimani	4438	46,0	3317	34,4	1121	11,6

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

● **TABLICA 8**
Bošnjaci, *Muslimani* i
Hrvati muslimani
rođeni u Hrvatskoj
prema popisu 2011.
godine

Ako se rođeni izvan Hrvatske prikažu prema državi rođenja, vidi se da je 2001. godine kod sve tri skupine u Bosni i Hercegovini rođeno više od 90% svih rođenih u inozemstvu (Tablica 9). Ipak, taj je udio najveći kod Bošnjaka (95,7%), a manji kod Hrvata muslimana (91,5%) i *Muslimana* (90,2%). Utvrđivanje udjela rođenih u drugim državama za 2001. donekle je otežano, jer je dio kao državu rođenja navodio samo Saveznu Republiku Jugoslaviju (SRJ), a dio pojedinačno Crnu Goru, Kosovo ili Srbiju, koje su u tom trenutku sve bile u sastavu SRJ. Ipak, uočava se da je udio rođenih u tim zemljama relativno najviši među *Muslimanima*, a najmanji među Bošnjacima.

Slično je zabilježeno i 2011., s tim da se udio rođenih u Bosni i Hercegovini blago smanjio kod sve tri skupine. Međutim, udio rođenih u Bosni i Hercegovini u ukupnom broju ro-

● **TABLICA 9**
Bošnjaci, *Muslimani* i
Hrvati muslimani
rođeni izvan Hrvatske
prema popisu 2001.
godine

●● **TABLICA 10**
Bošnjaci, *Muslimani* i
Hrvati muslimani
rođeni izvan Hrvatske
prema popisu 2011.
godine

đenih izvan Hrvatske i dalje je najviši među Bošnjacima (94,9% – Tablica 10), kod kojih, s druge strane, rođeni na Kosovu i u Makedoniji čine tek neznatan broj (99 ili 0,4% svih rođenih izvan Hrvatske). Kod *Muslimana* je 2011. ponovno zabilježen najmanji udio rođenih u Bosni i Hercegovini, dok se među ostalim državama donekle ističe udio *Muslimana* rođenih na Kosovu (6,2%). S druge strane, kod Hrvata muslimana udio rođenih u "ostalim" zemljama (5,3%) nešto je značajniji nego kod Bošnjaka (1,5%) i *Muslimana* (1,8%).

	Bošnjaci		<i>Muslimani</i>		Hrvati muslimani	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
<i>Ukupno rođeni u inozemstvu</i>	15 131	100	13 467	100	4151	100
BiH	14 487	95,7	12 146	90,2	3796	91,5
Srbija	161	1,1	196	1,6	39	1,0
Kosovo	45	0,3	318	2,6	40	1,1
Crna Gora	178	1,2	250	2,1	68	1,8
SRJ	187	1,3	349	2,6	72	1,7
Makedonija	18	0,1	128	1,1	34	0,9
Ostale zemlje	55	0,4	80	0,7	102	2,7

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

	Bošnjaci		<i>Muslimani</i>		Hrvati muslimani	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
<i>Ukupno rođeni u inozemstvu</i>	22 166	100	4902	100	5202	100
BiH	21 040	94,9	4192	85,5	4537	87,2
Srbija	356	1,6	131	2,7	105	2,0
Kosovo	77	0,3	304	6,2	126	2,4
Crna Gora	324	1,5	124	2,5	92	1,8
Makedonija	32	0,1	62	1,3	64	1,2
Ostale zemlje	337	1,5	89	1,8	278	5,3

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

BOŠNJACI I MUSLIMANI U HRVATSKOJ PREMA VJERSKOJ PRIPADNOSTI 2001. I 2011. GODINE

Iako sve tri skupine imaju temelj u muslimanskom stanovništvu istoga etničkog podrijetla, popisi iz 2001. i 2011. godine pokazuju da svi Bošnjaci i *Muslimani* ne iskazuju i islamsku vjersku pripadnost. Bez obzira na to što je riječ o razmjerno zanemarivom broju, u obje skupine zabilježeno je izjašnjavaње različitih vjerskih pripadnosti, uključujući i izjašnjene kao agnostici, ateisti, neizjašnjeni i sl. U Tablicama 11 i 12 prikazan je broj Bošnjaka prema vjerskoj pripadnosti 2001. i 2011. godine. Nazivi vjeroispovijedi i ostalih kategorija prikazani

➔ TABLICA 11
Bošnjaci u Hrvatskoj
prema vjerskom
izjašnjanju 2001.
godine

su u tablicama na isti način kao i u objavljenim rezultatima popisa pojedinih godina, pa zbog toga podaci donekle nisu potpuno usporedivi.

	Aps.	%
Katolička crkva	228	1,1
Grkokatolička crkva	6	0,0
Pravoslavna crkva	286	1,4
Islamska vjerska zajednica	18 349	88,4
Židovska vjerska zajednica	2	0,0
Adventistička crkva	7	0,0
Baptistička crkva	4	0,0
Evangelička crkva	1	0,0
Jehovini svjedoci	14	0,1
Ostale vjere	8	0,0
Agnostici i neizjašnjeni	879	4,2
Nisu vjernici	898	4,3
Nepoznato	73	0,4
<i>Ukupno</i>	<i>20 755</i>	<i>100</i>

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

➔ TABLICA 12
Bošnjaci u Hrvatskoj
prema vjerskom
izjašnjanju 2011.
godine

	Aps.	%
Katolici	317	1,0
Pravoslavci	293	0,9
Protestanti	16	0,0
Ostali kršćani	23	0,0
Muslimani	27 959	88,8
Židovi	-	-
Istočne religije	5	0,0
Ostale religije	14	0,0
Agnostici i skeptici	308	1,0
Nisu vjernici i ateisti	1613	5,1
Ne izjašnjavaju se	904	2,9
Nepoznato	27	0,0
<i>Ukupno</i>	<i>31 479</i>	<i>100</i>

Izvor: Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema narodnosti i vjeri.*
<http://www.dzs.hr>

Tako se za 2011. ne može iščitati broj grkokatolika koji su te godine zajedno s rimokatolicima prikazani kao "katolici". Također se ne može saznati koliko je 2001. bilo agnostika, a koliko "neizjašnjenih", jer su te dvije kategorije tada prikazane zajedno, a 2011. svaka zasebno (s tim da su agnosticima dodani "skeptici") itd. (Pokos, 2014). Iz prikazanih podataka proizlazi da je porast broja muslimana (vjeroispovijed) u Hrvatskoj između 2001. i 2011. godine od 52,4% približan ukup-

nom porastu broja Bošnjaka od 51,7%, pa je stoga udio muslimana među Bošnjacima gotovo jednak u obje popisne godine (88,4% naspram 88,8%). I kod Bošnjaka u obje je godine približan i udio katolika, dok je udio pravoslavaca, unatoč blagom apsolutnom porastu, smanjen na ispod 1%. Ostale vjeroispovijedi tek su neznatno zastupljene, dok se kod Bošnjaka koji se nisu izjasnili kao vjernici povećao broj onih koji "nisu vjernici" ili su ateisti (79,6%), odnosno broj agnostika i "neizjašnjenih" (37,9%, zbrojeni zajedno zbog metodoloških razloga), što je manje od prosječnoga porasta broja svih Bošnjaka. Iz navedenoga se kao najznačajnija promjena između 2001. i 2011. može izdvojiti relativno visok porast broja Bošnjaka koji "nisu vjernici ili su ateisti". Taj porast od 79,6% relativno je veći i od prosječnoga porasta između 2001. i 2011. broja osoba koje nisu vjernici ili su ateisti u ukupnom hrvatskom stanovništvu (66,1%) (Pokos, 2014).

Za razliku od Bošnjaka, *Muslimani* su prema vjeri u Tablicama 13 i 14 prikazani po nešto manjem broju kategorija, odnosno vjernici koji nisu muslimani ili katolici prikazani su zajedno, jer su za potrebe ovog rada od Državnog zavoda za statistiku dobiveni samo takvi podaci. Međutim, kako je ukupan broj *Muslimana* "ostalih vjernika" relativno malen (43 osobe 2001. i 21 osoba 2011.), ovaj je metodološki nedostatak gotovo zanemariv.

➔ TABLICA 13
Muslimani u Hrvatskoj
prema vjerskom
izjašnjenju 2001.
godine

	Aps.	%
Katolička crkva	176	0,9
Islamska vjerska zajednica	17 654	89,7
Ostale vjere	43	0,2
Agnostici i neizjašnjeni	1128	5,7
Nisu vjernici	573	2,9
Nepoznato	103	0,5
<i>Ukupno</i>	<i>19 677</i>	<i>100</i>

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

➔ TABLICA 14
Muslimani u Hrvatskoj
prema vjerskom
izjašnjenju 2011.
godine

	Aps.	%
Katolici	104	1,4
Muslimani	6701	88,7
Ostali vjernici	21	0,3
Agnostici i skeptici	26	0,3
Nisu vjernici i ateisti	373	4,9
Ne izjašnjavaju se	315	4,2
Nepoznato	18	0,2
<i>Ukupno</i>	<i>7558</i>	<i>100</i>

Izvor: neobjavljeni podaci DZS-a

Za razliku od Bošnjaka, kod kojih se između 2001. i 2011. povećao udio muslimana, kod *Muslimana* je on smanjen za jedan postotni bod. Za razliku od *Muslimana* muslimana koji su zabilježili brojčani apsolutni pad iznad prosjeka, smanjenje broja *Muslimana* katolika bilo je manje, pa se njihov udio ipak povećao sa 0,9% na 1,4% ukupnoga broja *Muslimana*. Indikativno je i da se u odnosu na ukupno smanjenje broja *Muslimana* (61,6%) broj agnostika i "neizjašnjenih" smanjio iznad prosjeka (69,8%), ali je udio tih dviju skupina 2011. godine od 4,5% bio još uvijek veći nego kod Bošnjaka, gdje je iznosio 3,9%. Naposljetku, udio ateista među *Muslimanima*, koji je 2001. znatno manji nego kod Bošnjaka (2,9% naspram 4,3%), 2011. godine gotovo se izjednačio u obje skupine (4,9% kod *Muslimana* naspram 5,1% kod Bošnjaka).

ZAKLJUČNA PRIPOMENA

Fenomen "trojnog" izjašnjavanja nacionalne pripadnosti među muslimanima istog etničkog podrijetla (Bosna i Hercegovina, bivši Novopazarski sandžak, a danas dio Srbije i Crne Gore) u Hrvatskoj ima različite i uglavnom neistražene uzroke. Među njima se mogu izdvojiti i starijim popisima stanovništva potvrđeno postojano prihvaćanje hrvatske nacionalne pripadnosti od dijela muslimana još od početaka njihova doseljenja na područje današnje Hrvatske, neovisno o državno-partijskim koncepcijama o muslimanskoj nacionalnoj posebnosti u poslijeratnoj Jugoslaviji, ali i suvremenom bošnjačkom političko-nacionalom razvitku u Bosni i Hercegovini. Drugi je uzrok povezan s problemom nedovršene nacionalne preobrazbe *Muslimana*, koji, bez obzira na rezultate popisa, ne predstavljaju posebnu etničku/nacionalnu stvarnost u odnosu na Bošnjake i Hrvate muslimane, nego su izraz pojedinačne konfuzije u izjašnjavanju i nerazlikovanja vjerske pripadnosti od nacionalne. Zato upravo rezultati popisa iz 2011. upućuju na postupnu preobrazbu "trojnog" u "dvojno" izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti (Bošnjaci-Hrvati), kao fenomen koji u Hrvatskoj ima starije političko-nacionalno i kulturno utemeljenje i čija će perspektiva ovisiti, osim o popisnoj metodologiji, i o kretanju integracijsko-asimilacijskih društvenih procesa te budućem demografskom, migracijskom i državno-političkom razvitku u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koji se tek donekle mogu naslutiti.

IZVORI PODATAKA

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine. *Knjiga IX. Stanovništvo po narodnosti, SZS, Beograd, 1954.*

Popis stanovništva 1953. *Knjiga I. Vitalna i etnička obeležja. Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike, SZS, Beograd, 1959.*

Popis stanovništva 1961. *Knjiga VI. Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Rezultati za opštine, SZS, Beograd, 1967.*

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 23 (2014), BR. 3,
STR. 427-448

POKOS, N.,
HASANBEGOVIĆ, Z.:
(TRO)JEDAN NAROD...

Popis stanovništva 1971. *Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Rezultati po republikama i pokrajinama. Knjiga I*, SZS, Beograd, 1974.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. *Stanovništvo prema narodnosti 1971-1981. po općinama. Dokumentacija 500.1*, RZS, Zagreb, 1982.

Popis stanovništva 1981. *Tabela 056. Stanovništvo prema području sa koga je doseljeno, narodnosti i vremenu doseljenja, po polu* (SFRJ, SR i SAP), SZS, Beograd, 1986.

Popis stanovništva 1991. *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881*, DZS, 1992.

Popis stanovništva 1991. *Doseljeno stanovništvo prema narodnosti, vjeroispovijedi, starosti, vremenu doseljenja, području doseljenja i i spolu; po županijama. Dokumentacija 892*, DZS, 1997.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. *Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, materinskom jeziku i vjeri, Statistička izvješća 1166*, DZS, Zagreb, 2003.

Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama*. <http://www.dzs.hr>

Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema narodnosti, starosti i spolu*. <http://www.dzs.hr>

LITERATURA

Banac, I. (1988). *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus.

Broz, J. T. (1977). *Nacionalno pitanje i revolucija. Izbor iz djela 3*. Zagreb-Sarajevo: Mladost i Oslobođenje.

Gelo, J. i Klemenčić, M. (1998). Objašnjenja i Analiza narodnosnog sastava stanovništva od 1880. do 1991. U J. Crkvenčić-Bojić (Ur.), *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991., po naseljima* (str. IX-XVII). Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Filandra, Š. (2006). Nacija ili zajednica. Protivrječnosti bošnjačkog nacionalnog razvoja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka Sarajevo*, 1(1), 195–206.

Filandra, Š. i Karić, E. (2002). *Bošnjačka ideja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Hadžijahić, M. (1974). *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*. Sarajevo: Svjetlost.

Hasanbegović, Z. (2007). *Muslimani u Zagrebu 1878.-1945. Doba utemeljenja*. Zagreb: Medžlis Islamske zajednice Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Hodžić, A. (2011). *Bošnjaci u Zagrebu (kratki prikaz socijalno-kulturnog stanja)*. Zagreb: Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba.

Nanić, A. (2012). *Manjine u pravu. Ustavotvorni položaj nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj s posebnim osvrtom na Bošnjake*. Zagreb: Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske Preporod.

Pokos, N. (2004). *Demografska analiza nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj prema popisima stanovništva 1991. i 2001.* Zagreb: Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 23 (2014), BR. 3,
STR. 427-448

POKOS, N.,
HASANBEGOVIĆ, Z.:
(TRO)JEDAN NAROD...

Pokos, N. (2014). Promjene vjerskog sastava stanovništva Hrvatske od 1953. – 2011. godine. U A. Akrap, I. Čipin i M. Strmota (Ur.), *Demografija u Hrvatskoj, Zbornik radova povodom 75. godišnjice života i 50 godina rada akademkinje Alice Wertheimer-Baletić* (str. 391–406). Zagreb: Ekonomski fakultet.

Purivatra, A. (1969). *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*. (Rasprave i članci). Sarajevo: Svjetlost.

Purivatra, A., Imamović, M. i Mahmutćehajić, R. (1991). *Muslimani i bošnjaštvo*. Sarajevo: Biblioteka Ključanin.

Staljin, J. V. (1947). *Marksizam i nacionalno-kolonijalno pitanje*. Zagreb: Kultura.

Tatalović, S. (2005). *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*, Split: STINA d. o. o.

Tripartite Nation – Bosniaks, Muslims, and Croats-Muslims in Croatia in the 2001 and 2011 Censuses

Nenad POKOS, Zlatko HASANBEGOVIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

Already the first census after World War II in Croatia revealed the statistical phenomenon of national schism which applies to different declarations of nationality of Muslims of the same ethnicity (Croats-Muslims / undeclared Muslims). This phenomenon could not be observed in the period of former Yugoslavia because, at the time, the religious structure of the population was not part of the census. The problem reoccurred in the 2001 and 2011 censuses after Croatia had become independent, when three terms were used: Bosniaks, *Muslims*, Croats-Muslims. The article explains the census and national political background of this phenomenon, and on the basis of both published and unpublished sources analyses the demographic characteristics of each of the three groups in the population of generally the same ethnic origin, but differently declared ethnicity. Comparative analysis of changes in the declaration of nationality and the demographic characteristics between the two censuses in 2001 and 2011 indicates the gradual transformation of the "tripartite" (Bosniaks / *Muslims* / Croats-Muslims) into a dual national declaration (Bosniaks / Croats-Muslims), whose perspectives and demographic characteristics depend on census methodology, integration/assimilation processes in the society and the future demographic, migratory and political situation in Croatia and Bosnia and Herzegovina, which is hard to predict.

Keywords: Muslims, Bosniaks, Croats-Muslims, nationality declaration, census